

Barnafödandets upp- och nedgångar

I början av 1700-talet rådde stor oro över folkmängden och befolkningstillväxten. Dödligheten var hög på grund av krig, missväxter och återkommande epidemier. Vid mitten av 1700-talet avled vart femte barn före ett års ålder. En snabbt växande befolkning och stor folkmängd ansågs vara en väg till ökad välfärd. En rad åtgärder vidtogs framför allt för att minska spädbarnsdödligheten. Men trots allt kom 1700-talet ändå att präglas av befolkningstillväxt.

Antalet födda ökade kraftigt under början och speciellt i mitten av 1800-talet. Eftersom speciellt spädbarnsdödligheten sjönk ökade befolkningen från 1850 till 1900 från 3,5 till 5,1 miljoner och bekymret om alltför liten befolkningsökning förvandlades till sin motsats. En väg var att släppa den mycket restriktiva hållningen till emigration. Drygt en miljon människor utvandrade från Sverige decennierna kring sekelskiftet 1900. Också barnbegränsning diskuterades, men motståndet var starkt och preventivmedel förblev förbjudna.

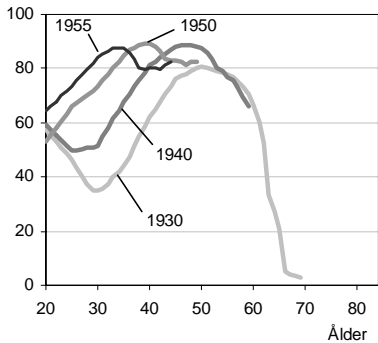
Kring sekelskiftet inleddes en period med sjunkande barnafödande som nådde en mycket låg nivå under 1930-talet. Vissa samhällsgrupper fick fortfarande många barn men medelklassfamiljerna valde att skaffa få barn.

År 1934 publicerade Alva och Gunnar Myrdal "*Kris i befolkningsfrågan*". En rad åtgärder formulerades för att stimulera barnafödandet men redan innan dessa familjepolitiska reformer genomfördes började 1940-talets s.k. baby-boom. Sedan dess har fruktsamheten i Sverige visat på mycket stora upp- och nedgångar, beroende på att barnafödandet anpassats till utbildning, arbetsliv och organisationen av barntillsyn.

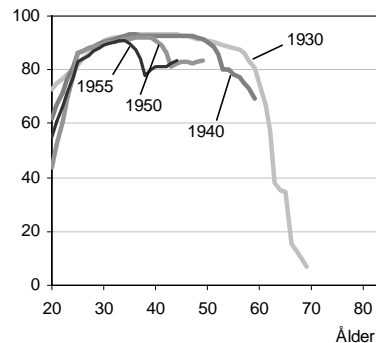
Efter 1960-talets förhållandevis höga nivå sjönk fruktsamheten mycket kraftigt. Mycket förändrades i samhället. Svenska kvinnors deltagande i yrkeslivet som stöttats av familjepolitiken sedan 1930-talet, ökade egentligen först på 1970-talet då sambeskattningen avskaffades. I diagrammet nedan visas tydligt att sysselsättningsnivån för kvinnor har ökat. Kvinnor födda 1930 och 1940 hade en låg sysselsättningsnivå före 40 års ålder. Många kvinnor födda på 1930- och 1940-talet var hemmafruar medan barnen var små. "Barnsvackan" i sysselsättningen försvinner för kvinnor födda 1950.

Sysselsättningsnivå efter ålder för kvinnor och män födda 1930, 1940, 1950 och 1955

Andel (procent) kvinnor

Andel (procent) män

Samtidigt som sysselsättningen i arbetslivet blev vanligare för kvinnor ökade också utbildningstiden för både kvinnor och män. Tillgång till bättre och säkrare preventivmedel samt lagen om fri abort gjorde att möjligheten till kontroll över barnafödandet ökade. Moderns (och faderns) ålder vid första barnets födelse ökade, vilket gjorde att fruktsamheten sjönk under perioden 1965-1985.

Den ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen har betraktats som en av de viktigaste orsakerna till det minskade barnafödandet¹. Samtidigt som sysselsättningsgraden bland kvinnor var en negativ faktor för barnafödandet var utbyggnaden av barnomsorgen till viss del kompensatorisk. Dessa samband är funna med data från perioden 1951-93.

Familjepolitiska reformer har med tiden gjort det lättare att kombinera familjeliv och arbete. Under 1980-talet byggdes bland annat föräldraförsäkringen ut och flerbarnstillägg infördes. År 1980 bestämdes att föräldrapenningen från föregående barns födelse fick behållas om ytterligare ett barn föddes inom 24 månader. Intervallet utökades till 30 månader år 1985. Reformen hade stor ekonomisk betydelse för barnfamiljerna eftersom många kvinnor arbetar deltid då de har minderåriga barn och därför har mindre inkomst än de hade före den barnafödande perioden. Om barnen föds med tät följd innebär det bättre ekonomisk kompensation. I slutet av 1980-talet ökade därför barnafödandet igen. Mycket av uppgången mellan 1985 och 1990 förklaras av den så kallade "snabbhetspremien"².

¹ Se Bakgrundsmaterial 1994:2 *Fruktbarhetsutvecklingen i relation till ekonomiska förhållanden*.

² Nilsson(2001), *Beräkning av antalet födda 1980-1990 med konstanta övergångar från ett till två barn, från två till tre etc.*

Under konjunkturedgången i början av 1990-talet sjönk sysselsättningsnivån kraftigt, vilket kan ses som nivåskillnader i sysselsättningskurvorna. Nedgången sker hastigare för män än för kvinnor. Neddragningarna inom den offentliga sektorn, där många kvinnor arbetade, skedde över en längre tidsperiod. Effekten är knappt märkbar för dem som var födda på 1930-talet men märks tydligt för de yngsta födelsekohorterna. Krisen på arbetsmarknaden drabbade alltså främst de unga. Många ungdomar som hade svårt att få arbete studerade i stället och väntade med det första barnet tills de var fast förankrade på arbetsmarknaden, vilket gjorde att fruktsamheten snabbt sjönk under 1990-talet.

Studier gjorda med data från senare tid visar dock att kvinnligt förvärvsarbete har en positiv effekt på barnafödandet. De som är mest benägna att föda barn idag är de med fast anställning och god inkomst.³ Under 1990-talet ökade arbetslösheten och fler fick osäkra och tidsbegränsade jobb. Benägenheten att få barn minskade mest för de allt fler tidsbegränsat anställda. Den minskade mindre för de arbetslösa och minst för de fast anställda. Flera rapporter⁴ vittnar om arbetsgivares bristande tolerans av föräldraskap och om svårigheter för föräldrar att förena yrkesliv med barn och familj. För att kvinnor och män skall få det antal barn de vill måste arbetslivet bli barnvänligt.

De senaste åren har förskjutningen i ålder vid första barnets födelse avstannat vilket gör att vi idag ser en fruktsamhetsuppgång.

Två olika sätt att mäta barnafödandet

Periodfruktsamhet

Oftast när man talar om födelsetal refererar man till den summerade periodfruktsamheten. Det är ett mått som används när man vill se hur fruktsamheten utvecklas år från år. Man kan säga att periodfruktsamheten anger hur många barn en fiktiv kvinna eller man skulle få om de i varje ålder födde barn just så som kvinnor och män gör ett visst år i olika åldrar. Detta mått varierar avsevärt och beror på benägenheten att skaffa barn i olika åldrar.

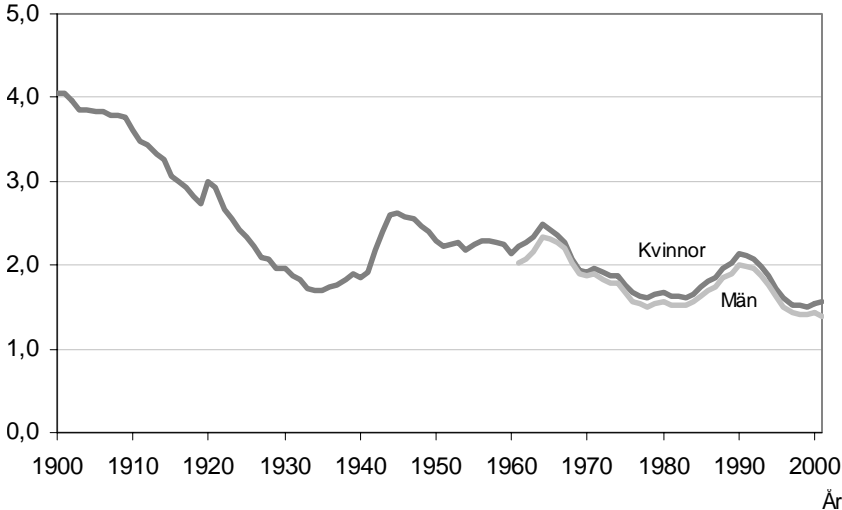
³ Demografiska rapporter 2001:2 *Arbetsmarknadsstatus och fruktsamhet*,
Demografiska rapporter 1998:1 *Barnafödande och sysselsättning*,
Hoem (2000) *Utan jobb-inga barn*

⁴ Socialdepartementet (2001) *Barnafödande i fokus*

Periodfruktsamheten sjunker under perioder då åldern vid första barnets födelse ökar, till exempel 1975-1985 och på 1990-talet.

Summerad periodfruktsamhet eller (TFR, Total Fertility Rate) 1900-2001

Barn per kvinna/man

Uppgifter om männens fruktsamhet finns endast från 1961. Fruktsamheten är något lägre för män beroende på att det finns fler män än kvinnor i fruktsam ålder. Anledningen till att männens fruktsamhet är lägre i början och slutet av mätperioden är att uppgifter om fäder saknas.⁵ Sifferunderlaget finns i tabell 10.

Det finns många förklaringar till att benägenheten varierar över tiden. Deltagande i arbetslivet, utbildning och ekonomisk situation är några faktorer som har visats påverka barnafödandet. Även yttre samhällsfaktorer som föräldraförsäkring, tillgång till daghemsplatser och konjunktur tycks påverka kvinnors och mäns benägenhet att skaffa barn. Den summerade periodfruktsamheten ger en bra indikation av "konjunkturen" i barnafödandet vid mättillfället.

Kohortfruktsamhet

Ett annat sätt att studera barnafödandet är genom att analysera den så kallade kohortfruktsamheten. Man följer hur årsklasser av kvinnor eller män föder barn.

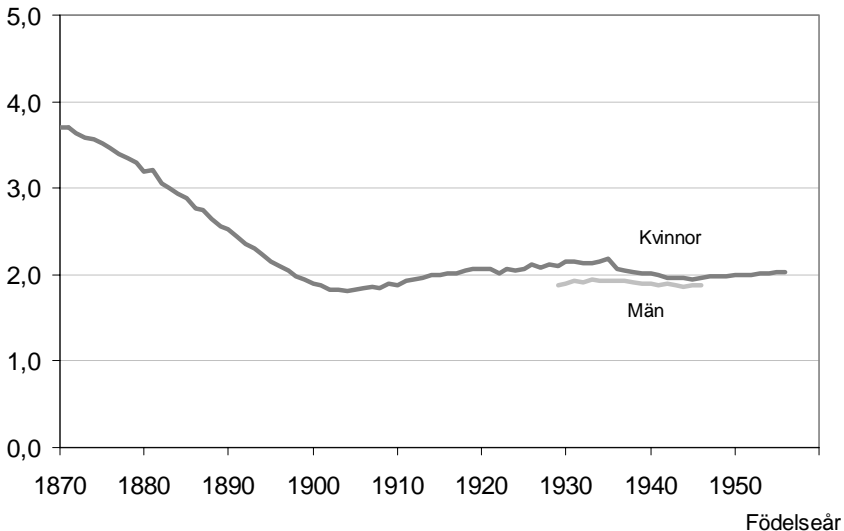
Kvinnor födda på 1700-talet och under första hälften av 1800-talet fick i genomsnitt mellan fyra och fem barn. För efterföljande generationer sjönk fruktsamheten snabbt och var nere i under två barn per kvinna för generationer födda vid sekelskiftet 1900. Kvinnor födda runt 1905 har haft det lägsta genomsnittliga antalet barn,

⁵ Se Bakgrundsfakta 2000:5 *Flergenerationsregistret*.

endast 1,8. Högsta värdet, 2,1 barn per kvinna, uppnåddes för kvinnor födda i mitten på 30-talet. Männens fruktsamhet är ca en tiondel lägre än kvinnornas.

Summerad fruktsamhet per födelsekohort 1870-1956

Barn per kvinna/man

Det slutliga antalet barn kan idag beräknas för kvinnor födda fram till ungefär 1956 och för män födda före 1946. Kvinnorna fyllde 45 och männen 55 år 2001 och hade då i de flesta fall passerat sina fruktsamma år. Uppgifter om männens fruktsamhet finns endast från födelseår 1929. Uppgifterna om fäder förbättras successivt för män födda mellan 1929 och 1940. Sifferunderlaget finns i tabell 11

Trots att de årliga variationerna i periodfruktsamhet varit stora så har kvinnor och män födda på 1900-talet i genomsnitt fått ungefär två barn. Om man inte har någon ut- och invandring krävs i genomsnitt 2,1 barn för att befolkningen inte ska minska, så utan invandring skulle Sveriges befolkning ha minskat under 1900-talet.

I föreliggande rapport koncentrerar vi oss på att studera kohortfruktsamheten. Utvecklingen av kohortfruktsamheten är stabil. Förändringarna sker långsamt. De kortsiktiga växlingarna som återspeglas i periodfruktsamheten försvinner.